

*Садыралиева Н.И.***КАЛБА АЙЫЛ АЙМАГЫНДАГЫ АЙРЫМ ТОПОНИМДЕРДИН
КЕЛИП ЧЫГУУСУ ЖАНА ГЕОГРАФИЯСЫ***Садыралиева Н.И.***ВОЗНИКНОВЕНИЕ И ГЕОГРАФИЯ НЕКОТОРЫХ
ТОПОНИМОВ СЕЛЬСКОГО ОКРУГА КАЛБА***N.I. Sadyralieva***ORIGIN AND GEOGRAPHY OF SOME PLACE NAMES
OF KALBA RURAL DISTRICT**

УДК:81'373.21(4/9)

Макалада Талас облусунун Талас районуна караштуу Калба айыл аймагындагы айрым топонимдердин келип чыгуусу жана алардын географиялык жайгашуусу каралган. Жер, суу аталыштарынын келип чыгуу себептери жана аталып калуусу жанылоодо көптөгөн аталыштар бурмаланууда, ошондой эле кээ бир жер, суу аталыштарын жаштарыбыздын жана жарандарыбыздын кененирээк билүүсү чоң мааниге ээ. Анткени жер, суу аталыштарын жашоо-турмушубузда кылымдар бою ата бабаларыбыз колдонуп келгендиктен аталыштарды таанып билүүбүз зарыл. Калба айыл аймагын түзүп турган үч айылдын географиялык абалы, алардын аттарынын жана айрым чоң объектилердин аталыштарынын келип чыгуу себептери изилденди. Бул изилдөөнүн жыйынтыктары айылдын ар бир жараны үчүн маанилүү жана кийинки урпактарга жер, суу аттары боюнча маалымат жеткирүүдө, тарых, география, мекен таануу сабагынын мугалимдери айыл же болбосо аймак таануу темаларын окутууда колдонууга жардам берет.

Негизги сөздөр: Талас областы, Калба, айылдык аймак, топоним, Жергетал, география, тарых, аталыш.

В статье рассмотрены некоторые топонимы сельского округа имени Калба Таласского района, их происхождение и географическое положение. Насколько нам известно названия многих мест, водоёмов со временем могут интерпретироваться. Нынешнее положение и граждане должны знать значение названий этих объектов и их происхождение. На протяжении многих веков наши предки использовали их и мы должны знать названия этих мест. В статье рассмотрены географическое положение трех сел входящих в сельский округ Калба, изучены некоторые крупные объекты в этих селах и их происхождение. Результаты этого исследования очень важны для местного населения этого округа, так как, для них это даст информацию происхождения некоторых топонимов. Молодое поколение узнает почему именно так был назван определенный объект. Также учителя истории, географии, краеведение могут использовать эту информацию на своих занятиях.

Ключевые слова: Таласская область, Калба, сельский округ, топоним, Жергетал, география, история, наименование.

In the article some toponyms of the rural district named after Kalba of Talas district, their origin and geographical position are considered. As far as we know the names of many places, rivers can be interpreted over time. The present situation and citizens should know the meaning of the names of these objects and their origin. For centuries, our ancestors used them for protection of many centuries, and we need to know the names of these places. The article examines the geographical location of three villages in the rural district named after, Kalba studied some large objects in these villages and their origin. The results of this study are very important for the local population of this district, since, for them, the origin of certain toponyms gives information. A young people will learn why this is how a particular object was named. Also teachers of history, geography, natural science can use this information in their classes.

Key words: Talas region, Kalba, rural district, toponym, Zhergetal, geography, history, name.

Термин – Топоним (б.-грек. Топос (topos) – “жер, орун” жана онома (ονομα) – “ат, аталыш”) – сөздөрүнөн келип чыккан жана географиялык бирдиктердин аталышын түшүндүрөт [2].

Калба айыл аймагынын географиялык мүнөздөмөсү. Калба айыл аймагы Талас районунун чыгыш тарабында, Талас шаарынын түштүк чыгышында, Калба суусунун сол өйүзүндө жайгашкан. Аталган айыл аймагынын жалпы аянты 26786 км² түзөт.

Айылдык аймакта үч айыл жайгашкан Калба, А.Огонбаев, Бал-Бал.

Деңиз деңгээлинен 1500-1800 м бийиктикте турат. Бердике баатыр, А.Нуржанов, Жергетал айылдык аймактары менен чектешет [5].

Айыл 1928-1930-жылдары неизделген. Райондун борбору Көк-Ой айылынан 21 км, Тараз темир жол станциясынан 118 км аралыкта жайгашкан [1].

Калба айыл аймагындагы айрым топонимдердин келип чыгуусу:

Калба: Калба деген сөз Иран тилинен которгондо – “Жеңиш” дегенди билдирет [4]. (Жусуп Мамайдын 8 томдук китебинде, Ашым Жакыпбековдун китебинде кара сөз түрүндө жазылгандай) Манас атабыз 420 түмөн (1 түмөндө 10 миң атчан болгон) менен Калбанын кең калаасынан Кытайга согушка аттанып жатып Жеңиш калаасынан чыктым, мен жеңишке жетем деп Кытайды женип келген, мына ушундан ырымдашып Жеңиш айылы Калбанын кең калаасы деп аталып калган. Экинчи вариантында согуштун жол башчысы катарында Алмамбетти дайындап, Алмамбет жоокерлерди калбагыла, калба жол узун адашасынар деп айтып ошол сөздөн келип чыккан топоним деп да айтып келишет.

Жергетал: Айылдын аймагында айыл аталышы гана эмес Жергетал аталышындагы жер, суу аталыштары дагы бар. Жергетал жердин желкеси деп аталат. Жергетал деп аталып калуу себеби азыркы айыл жайгашкан аймактын башында жерге жакын болуп өскөн ийилчек мажүрүм талдар өтө көп болгон мына ушул табигый жаратылыш берген кооздук менен айыл аты Жергетал деп аталып келет. Ушул аймакты аралап агып өткөн агын сууну айылдын атынан Жергетал деп аташат. Бир аталышты алып жүргөн эки топоним учурда дагы ушул аталышы менен тарыхта сакталып келет [3].

Балбал: Азыркы Балбал айылынын аталып калуусунун негизги себептеринин бири айылдын жогорку бөлүгүндөгү көптөгөн балбал Таштардын табылуусу, мына ушунун негизинде айыл эли аталган аймакка балбал деген аталышты ыйгарышкан. (Балбал аталышына чейин 8-март деп аталып келген) «Бул таштардын Балбал айылында жайгашуусу атабабаларыбыздын ушул аймакта жашап өткөнүн билгизет», - деп айтып келишет айыл эли. Балбал таштар – байыркы жана орто кылымдарга таандык көчмөн түрк тилдүү уруулары мүрзө үстүнө коюучу таш айкелдери болуп саналат. Бийиктиги 0,5-4 метрди түзөт. Алардын көпчүлүгүнө адамдын айкели, кийим-кечесинин деталдары, канжары, кылычы же колуна кармаган чөйчөгү менен кошо чегилген. Чөйчөк молчулукту, ырыскыны чагылдырган. Учурда балбал-

дардын көпчүлүгүн Манас Ордо комплексине, Чүй өрөөнүнө жана башка аймактарга изилдөөгө алып кетишкен. Балбалдардан кыргыз көчмөндөрдүн антропологиясын, аскердик жашоо салтын, кийимдеринен көчмөндөрдүн Этнографиясын байкоого болот. Кээ бир учурларда балбалдар жеңилген жоонун башчысына карата да жасалган. Алгачкы балбалдар байыркы көчмөн элдерге (скиф, хунн, авар ж.б.), көпчүлүгү VI-XIII кылымдарда кыргыз, огуз, кыпчак жана башка түрк тилдүү элдерге таандык. Мындай балбалдар Кыргызстандын Талас, Чүй, Ысык-Көл өрөөндөрүнөн көп табылган. «Балбал» сөзүнүн маанисин чечмелөө үчүн бир катар окумуштуулар эмгектенишип изилдөө жүргүзүп келишет. Балбал сөзү – таш бетине түшүрүлгөн сүрөт эмес же душмандын образын берген айкел дагы эмес, ал жөн гана өлтүрүлгөн адамдын символун көрсөткөн, өзгөчө формага ээ эмес таш. Балбал таштардын жасалуусу жалпы байкоолордун натыйжасында алар атайын тандалып алынган, киши түспөлүнө, келбетинин формасына жакындатылып, окшоштурулуп таштардан жасалган. Бул боюнча эки ой пикир жаралган. Алардын түзүлүшүн айрым окумуштуулар эки типке бөлүп карашат. Адамдын келбети толук түшүрүлгөн балбалдар жана адамдын башы жана бети гана түшүрүлгөн балбалдар [6].

Төбөй: Калба айылынын түштүк тарабында Чоң төбөй, Кичи төбөй деген тоо этегиндеги жайлоолору бар. Манастан тараган 400 миң адамды түзгөн Төбөй деген уруу болгон, ошол уруу азыркы Төбөйдө жашашып ошол уруунун атынан Төбөй деп аталып келген.

Төбөй Манас уруусу.

Төбөйдөн чон эл жок дейт
Айтылып келет илгертен
Кыргыздын башы Төбөйдөн
Төбөйдөн Кыргыз көбөйгөн
Төбөйлөр баскан жол кенен
Төбөйдө жүргөн эл кенен
Төбөйлөр төрүн бербеген
Тарыхта Төбөй зор деген

Түлкү төбө: Түлкү Төбө деген жер Калба айылынын аймагындагы жер аталышы. Ал жер 1975-жылдар түлкүлөрдүн мекени деп айтылган. Айыл ак-

сакалдарынын айтымында аймак тоо этегиде болгондуктан буудай орууда, буудайлардын арасын аралап түлкү кууп калганбыз деп айтышат. Мына ушунун негизинде Түлкү Төбө деп айыл элинин атоосунун негизинде айтылып келет.

Мүнүшкөр: Калба айылынын башында Мүнүшкөр деген үңкүр болгон, ал жерге жалан гана аңчылык кылгандар, бүркүт салгандар барып күн өткөрүп баш калкалашкан ошондон улам Мүнүшкөр үңкүрү деп аталып калган. Бул жерде бир гана үңкүр эмес жанында ошол аталышты алып жүргөн мөлтүр тунук агын суусу дагы бар.

Жыйынтыктап айтканда, Талас облусунун Талас районуна караштуу Калба айыл аймагынын айрым бир географиялык топонимдерине токтолуп, айыл, жер, суу аталыштары жөнүндө маалыматтар топтол-

ду. Жергиликтүү калктын, архивден алынган, санжырачы ак сакалдардын берген маалыматтарынын негизинде жазылып, изилденди.

Адабияттар:

1. Талас облусу: Энциклопедия / Башкы ред. А. Карыпкулов., Ред. колл.: И. Айтматов., Редактордук кеңеш: П.Касымов (төрага) ж.б., Ред. улут. тил. комис. "ИА" Кырг. Респ. Мамл., Башкы ред., 1995-ж. 320-б.
2. Что такое топонимика? Из истории географических названий. - Москва. Башкы редактор Академик Г.В. Степанов. "Либроком", 2014. - 3-бет.
3. Ала-Тоо уламыштары. С. Рысбаев., А. Батыркулова., К.Ураимов., К. Ибрагимова. Редактор: Ы Кадыров.
4. Карасаев К. Өздөштүрүлгөн сөздөр.
5. Талас облусунун Талас районундагы Калба айыл өкмөтүнүн айылдык паспорту
6. Turmush kg. АКИpress: маалымат булагы.